

DAILĖS PEDAGOGO VEIKLA EDUKACINĖS BEI ESTETINIO IR MENINIO UGDYMO PARADIGMŲ KAITOJE

Sigita Saulėnienė

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnyje aptariami kai kurie filosofiniai, psichologiniai, edukologiniai požiūriai, sąlygojantys dailės pedagogo veiklą. Atskleidžiama meninio ugdymo tikslų ir metodų kaita istorinės raidos aspektu. Dailės pedagogo veiklos pokyčiai vertinami atsižvelgiant į paradigmu virsmą: žinių visuomenės sąlygotą ugdymo paradigmos kaitą ir dailės mokymo plėtrą, pereinant į estetinį ir meninį ugdymą, kaip vieną iš esminių galimybių išsaugoti humanitarinės kultūros tęstinumą technologizuotoje visuomenėje.

Raktažodžiai: Dailės pedagogo veikla, estetiškas ir meninis ugdymas, meninio ugdymo tikslai ir metodai.

Temos aktualumas. XXI amžiaus ugdymo vizija – naujo tipo ugdymas, apimantis globalinius reiškinius, skatinantis socialinius ryšius, įgalinantis kiekvieną asmenį spręsti „savas problemas“, priimti savus sprendimus ir prisiimti asmeninę atsakomybę. Šiuolaikinė edukologija žvelgia į moksleivių humanitarinį mokslinimą ir lavinimą kaip esminį jų kūrybinių galimybių ir dvasingumo šaltinį, sukuriantį prielaidas *keturių svarbiausių žmogaus ugdymo strategijų įgyvendinimui: per veiklą/dalyvavimą individui tampant dėmesio centre, realizuojant galimybę/gebėjimą rinktis, mokantis efektyviai panaudoti turimus išteklius bei įgyjant poreikį nuolat mokytis* (Delors, 1996). Todėl estetinio ir meninio ugdymo praktika tampa itin aktuali ir gyvybiškai svarbi, nes menas yra jausmų ugdymo ir dvasinio žmonių bendravimo mokykla, unikalus komunikacijos tipas, turintis savitą kalbą ir neatsiejamas nuo estetiškos emocinės patirties, svarbiausia žmogaus ir visuomenės harmonizavimo priemonė, padedanti maistančiai asmenybei surasti kontaktą su būtimi, pati tinkamiausia disciplina vertybėms ugdyti. Taigi XX – XXI a. sandūroje iš esmės keičiasi požiūris į estetinio ir meninio ugdymo paskirtį ir dailės pedagogo veiklą: labiau specializuotą dailės mokymą bendrojo lavinimo mokykloje turėtų pakeisti integralus estetiškas ir meninis ugdymas. Šioje ugdymo paradigmos kaitoje pedagogai vaidina lemiamą vaidmenį, rengiant jaunas žmones ne tik pasitikti ateitį su pasitikėjimu, bet ir kurti ją turint tikslus ir jaučiant atsakomybę.

Tyrimo problema. Lietuvos meno edukologijoje analizuojami bendrieji pedagogo veiklos, vaidmenų, pedagogo profesinių gebėjimų, pedagogo asmenybės vertybių aspektai. Kokie išryškėja dailės pedagogo veiklos pokyčiai edukacinės ir estetinio bei meninio ugdymo paradigmu kaitoje?

Tyrimo tikslas - atskleisti dailės pedagogo veiklą edukacinės ir estetinio bei meninio ugdymo paradigmu kaitoje.

Tyrimo uždaviniai: apžvelgti kai kuriuos filosofinius, edukologinius, psichologinius požiūrius, sąlygojančius dailės pedagogo veiklą; išryškinti meninio ugdymo tikslų ir metodų kaitą istorinės raidos kontekste atskleidžiant dailės pedagogo veiklą.

Tyrimo objektas – filosofiniai, edukologiniai, psichologiniai požiūriai, meninio ugdymo tikslai ir metodai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, interpretavimas, metaanalizė.

Įvadas.

XX amžiaus paskutiniame dešimtmetyje galima išvelgti virsmą meniniame ugdyme. Meninis lavinimas, anksčiau orientuotas į dailės mokymą, šiuo metu pereina prie estetinio ir meninio ugdymo. Siekiant laiduoti estetinį lavinimąsi, pagrindiniu meninio ugdymo, kaip humanitarinio dalyko uždaviniu tampa harmoningas minties ir veiksmo meno derinimas. Taigi meno kūryba ir atlikimo kompetencija tampa tik viena iš sudedamųjų estetinio lavinimo dalių. Kintant meninio ugdymo tikslams, meninio ugdymo metodams, turėtų keistis ir dailės pedagogo veikla.

Kai kurie filosofiniai, edukologiniai, psichologiniai požiūriai, sąlygojantys dailės pedagogo veiklą.

Dabartinis visuomenės raidos etapas dažnai įvardijamas kaip poindustrinės, postmodernistinės, naujų technologijų, žinių ir informacijos bei besimokančios visuomenės formavimosi laikotarpis. Pagal Bell (1973), poindustrinė visuomenė – tobulesnis visuomenės būvis, palyginti su prieš tai buvusiomis; poindustrinė visuomenė yra paslaugų teikimu grindžiama visuomenė, kurioje vyraujanti vaidmenį vaidina ne fizinė jėga ar energija, o *sugebėjimas operuoti ir manipuluoti informacija bendradarbiaujant*. Viena vertus, žinios tampa modernios ekonomikos pagrindu, kai pereinama nuo turtų ekonomikos prie žinių ekonomikos (Druckeris, 1993). Antra vertus, visi piliečiai turėtų prieiti prie žinių išteklių ir sugebėti pasigaminti tinkamą informaciją savo profesinei ir kasdinei veiklai bei aktyviam dalyvavimui visose visuomenės srityse. Šių skirtingų požiūrių derinimas susijęs su informacinėmis technologijomis, kurios verčia tobulinti mokslo principus ir eigą. Kultūrinės informacinės visuomenės šalininkai iškelia informacinės visuomenės kultūrinį aspektą ir pabrėžia, kad naujos informacijos technologijos gali padidinti žmonių susvetimėjimą dėl nepakankamo kai kurių socialinių grupių informuotumo.

Informacinės visuomenės plėtra lemia kultūrinę fragmentaciją, kai daug skirtingų grupių ar individų informaciją ir kultūrinę patirtį pritaiko individualiam naudojimui ir mažai su kuo ja dalijasi. Ši vertybių nuvertėjimo tendencija neigiamai įtakoja humanitarinės kultūros tęstinumo problemą. Tai patvirtina kultūros analitikas Postmanas, teigiantis, kad kompiuteriai skatina tokią proto būseną ir

tokią kultūros būseną, kurią galima įvardinti technopolija, kai *technologija yra garbinama, tiesiog dievinama ir kontroliuoja visas gyvenimo sritis bei tampa galutiniu tikslu, neturinčiu moralinio pagrindo*. Tai leidžia teigti gilėjančią visuomenės stratifikaciją ir socialinės atskirties pavojų. Minėti teiginiai išryškina pokyčių jėgų kuriamą įtampų lauką ir sudaro prielaidas teiginiui, jog tolesnei visuomenių raidai gyvybiškai svarbūs tampa gebėjimai valdyti pokyčius. Pedagogams iškyla iš esmės naujas uždavinys – patiems mokytis iš pokyčių ir sudaryti sąlygas tai daryti moksleiviams.

Minėti kaitos veiksniai sąlygojo trečiąjį ugdymo mokslo ir praktikos vystymosi etapą, prasidėjusį paskutiniame XX a. dešimtmetyje. Žinių visuomenėje aukšto lygio edukacinės technologijos leidžia ugdomajam, pasiekusiam pakankamą žinojimo lygį, pačiam užsiimti saviugdų proceso organizavimu. Tačiau nuolatiniam visos visuomenės mokymuisi, anot Jucevičienės (1997), reikės dar daugiau aukšto lygio pedagogų profesionalų, kurių *funkcijos plėsis ir sudėtingės*. Jie neišvengiamai turės mokėti pakankamai profesionaliai atlikti taikomojo pobūdžio tyrimus, analizuodami realizuojamą ugdymo procesą.

Šie kokybiniai pasikeitimai visuomenės vystymesi atskleidžia naujo požiūrio į meninį ugdymą reikšmę, pabrėžiant jo vaidmens integralumą.

Devintojo dešimtmečio pradžioje meno pedagogai priėjo išvados, kad mokymo procesas ir mokinių meninės veiklos rezultatai istoriškai buvo grindžiami gabumų ugdymu, nepakankamai akcentuojant estetikos, kritinio vertinimo ir kultūros konteksto vaidmenį (Matonis, 2000). Atlikti Hargreaves, Galton tyrimai Britanijoje parodė, kad daugiau kaip 20 metų vyrauja “hortikultūrinis” (sodininkystės) metodas, akcentuojantis dailės pedagogo kuriamas sąlygas vaikų meniniam augimui. 1982 m. įkurtas Getty meninio ugdymo centras rekomendavo disciplinomis grindžiamą meninio ugdymo sistemą.

Kognityvistinės revoliucijos idėjos praplėtė meninio ugdymo sąvoką. Remiantis kognityvistiniu požiūriu, labiau akcentuojamas visiems moksleiviams tinkamas bendras estetiškas ugdymas, ypač pabrėžiant *estetinį mąstymą*. Be abejo, tokiomis aplinkybėmis dailės pedagogo veikla įgauna naujų bruožų. Kaip teigia Davis ir Gardner (Matonis, 2000), dailės pedagogai stengiasi surasti tinkamas priemones, kurios padėtų išmokyti vaiką tyrinėti simbolio estetiškas galimybes, vertinti nediskursyvius ir diskursyvius simbolius, išmokyti formų “žodyną” taip, kaip šių dalykų išmoksta dailininkai. Juk grafiniai simboliai - kaip kalba, kurią gali išmokyti visi vaikai. Kognityvinės psichologijos požiūriu, *dailės pedagogas yra galimybių kūrėjas, leidžiantis taip sąveikauti su aplinka (žmonėmis, vietomis, daiktais, idėjomis), kad jie patys įsisąmonintų naujus santykių modelius, dėsningumus, t.y. vaikai mokosi patys atrasdami* (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Mokinys mokomas aktyviai dalyvauti renkant informaciją ir pats rasti bei spręsti problemas besikeičiant realioms aplinkybėms. Remiantis šiuo požiūriu ir programos parengimas turi savitumą: užtikrina mokinio sąveiką įvairiais būdais su įvairiais žmonėmis, vietomis, idėjomis, aplinkos objektais; mokinys

susiduria su tokiomis situacijomis, kur jis pats atranda ir sprendžia problemas; programoje nurodomi prasminiai punktai, kurie padeda mokiniui susieti naują medžiagą su turima informacija ir taip pasiekti insaitą (įžvalgą) arba susidaryti naujų santykių modelį.

Smith (Matonis, 2000) pabrėžia, kad menas yra pamatinė mąstymo forma. Tuomet viena svarbiausių mokyklinio ugdymo funkcijų tampa *estetinio pažinimo* ugdymas. Meninis ugdymas traktuojamas kaip individo rengimas skverbtis į meno pasaulį protu ir jausmais. Smith (Matonis, 2000) tai įvardija “visuminiu suvokimu”. Tai atitinka Brown, Grendstad (1996) “susiliejančio ugdymo” idėją, “kai jausmų ir pažintinės sferos teka kartu tarsi dvi vienos upės srovės” (1996, p.11). Taigi, ryškėja meninio ugdymo siekiamybė – visuminis meno ir kultūros suvokimas. Tam, kad moksleivis bendrautų su meno kūriniais *protu ir jausmais* ir skverbtųsi į meno pasaulį, bei galėtų jaustis mažiau priklausomas nuo kitų žmonių sprendimų ir vertybinių orientacijų, būtina sąlyga tampa gerai išlavintas meninis jausmas.

Reikšmingi yra Gardnerio (1989) tyrinėjimai, pabrėžiantys meninio ugdymo ir dailės pedagogo veiklos svarbą. Gardnerio išskirti ir pagrįsti septyni intelekto tipai sudaro aiškias “vidinio pasaulio sistemas” ir yra potenciali pažinimo priemonė, padedanti surasti kelią skirtingose simbolių srityse. Aktualūs Matonio teiginiai (2000), kad visi septyni intelekto tipai meninėje veikloje randa bene idealias sąlygas plėtotei bei atsiranda galimybė per meninį lavinimą visapusiškai ugdyti protinius gabumus. Taigi, mene slypi didžiulis potencialas, galintis padėti mąstyti ir keisti mūsų gyvenimo būdą, asmeninę ir socialinę būtį. Tai leidžia teigti, kad *dailės pedagogų veikla turėtų remtis mokėjimu ir sugebėjimu naudotis įvairiapuse intelekto teorija*.

Dailės ugdymo tikslų ir metodų kaita istorinės raidos kontekste.

Analizuojant dailės mokymo tikslus skirtingais istoriniais laikotarpiais išryškėjo dvejopi dailės dalyko tikslai: vieni nukreipti į specialiųjų gebėjimų lavinimą kiti į visuminės asmenybės ugdymą, akcentuojant estetinį lavinimą. Jų santykis istorijos raidoje kito. XVII amžiuje, susikūrus akademinėi piešimo mokymo sistemai, galime išvelgti pusiausvyrą. XVIII ir XIX amžiuje aiški persvara į specialiųjų gebėjimų lavinimą. XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje, dailės mokymui vystantis dviem kryptim (akademine – realistine ir “laisvojo ugdymo”), palaipsniui stebime vis didėjančią persvarą į visuminės asmenybės ugdymą. XX a. paskutiniame dešimtmetyje galime išvelgti virsmą meniniame ugdyme. *Meninis ugdymas anksčiau orientuotas į dailės mokymą, šiuo metu pereina prie estetinio lavinimo*. Siekiant laiduoti estetinį lavinimąsi, pagrindiniu meninio ugdymo, kaip humanitarinio dalyko, uždaviniu tampa harmoningas minties ir veiksmo meno derinimas. *Taigi meno kūryba ir atlikimo kompetencija tampa tik viena iš sudedamųjų estetinio lavinimo dalių*. Mąstant apie meninio ugdymo pokyčius, galima išvelgti paralelę tarp trečio ugdymo

mokslo vystymosi etapo, prasidėjusio paskutiniame XX a. dešimtmetyje, kuri sąlygojo žinių visuomenės formavimas (Jucevičienė, 1997), ir virsmo meniniame ugdyme, jam pereinant iš dailės mokymo į estetinį lavinimą.

Dailės mokymo metodai vystosi dailės praktikoje ir yra dailininkų – pedagogų patirties rezultatas (Saulėnienė, 2000). Apžvelgiant dailės mokymo metodus raidos aspektu pastebime, kad Senovėje dailės igūdžiai lavinamai stebint, kopijuojant ir mėgdžiojant, Antikoje piešiant iš natūros ir atminties, Viduramžiais kopijuojant bei stebint dailininko darbą. XVII a. sukuriama akademinė paišybos mokymo sistema, kuri remiasi įvairių dailės mokymo metodų integracija: piešimo pagal pavyzdžius, gipsinių modelių piešimu iš natūros, gyvos natūros piešimu, remiantis plastine anatomija, kopijavimu, pratybomis. XVIII a. pagrindiniais dailės mokymo metodais tampa stebėjimas, kopijavimas ir piešimas gamtoje. XIX a., susijungus dailės teorijai ir pedagogikos teorijai bei dailės mokymui tapus bendrojo lavinimo mokyklos programos dalimi, pagrindiniai dailės mokymo metodai yra stebėjimas, piešimas iš natūros, kopijavimas ir lipdyba. XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje, dailės mokymui vystantis dviem kryptim (akademinė – realistine ir “laisvojo ugdymo”), dailės mokymo metodai irgi skiriasi. Akademinėje – realistinėje kryptyje dominuoja piešimas iš natūros, kurio metu ne tik analizuojama, bet ir pažįstama realybė. Norint nupiešti tam tikrą objektą, reikia gerai pažinti jo charakterį, formą, proporcijas, ypatumus. “Laisvojo ugdymo” kryptyje – remiamasi stebėjimu, kaip sugebėjimu analizuoti regimo reiškinių pakitimus erdvėje, lyginimu – lyginami asmens ir aplinkos santykiniai dydžiai bei grupiniu bendradarbiavimu. *XX a. paskutiniame dešimtmetyje meniniam ugdymui pereinant prie estetinio lavinimo iš esmės keičiasi mokymo metodai. Siekiant ugdyti visuminį meno ir kultūros suvokimą labiausiai priimtini yra šie metodai: interpretacija, galvosūkliai, atradimų metodai, diskusijų, mokymo grupėmis metodai, meno kūrybos ir atlikimo metodai.*

Kintant dailės mokymo tikslams, dailės mokymo metodams, istorijos raidoje kinta ir dailės pedagogo veikla. Išryškėjus dvejopiems dailės dalyko tikslams (specialiųjų gebėjimų lavinimas ir visuminės asmenybės ugdymas, akcentuojant estetinį lavinimą), dailės mokymo metodai taip pat skyla į dvi grupes: vieni orientuoti į specialiųjų gebėjimų ugdymą – meno kūrybos ir atlikimo metodai (piešimas pagal pavyzdžius, gipsinių modelių piešimas iš natūros, gyvos natūros piešimas, stebėjimas, kopijavimas ir kt.) , kiti į visuminės asmenybės ugdymą – interpretacija, galvosūkliai, atradimų metodai, diskusijų metodai, mokymo grupėmis metodai. Tokių skirtingų metodų taikymas ir derinimas mokymo/si procese , bei dailės dalyko specifika reikalauja iš dailės pedagogo įvairių gebėjimų: *gebėti piešti ir lipdyti, gebėti taikyti dailės kūrybos ir atlikimo metodus, gebėti parengti piešinių ar kt. pavyzdžius, kaip mokymo priemones, ieškoti naujų vaizdavimo būdų ir dailės mokymo metodų, kūrybiškai bendrauti su mokiniais, gebėti apibūdinti meninę praktiką, gebėti mokyti ir auklėti bendradarbiaujant, gebėti pačiam kurti , gebėti dirbti individualiai su kiekvienu mokiniu,*

gebėti organizuoti mokymo/si procesą gamtoje, gebėti sudaryti sąlygas mokinių veiklai, gebėti naudoti/s įvairiapusę intelekto teoriją, gebėti suprasti ir vertinti meno kūrinis, gebėti parengti mokymo/si planą, siekiant ugdyti visuminį suvokimą, gebėti sukurti sąlygas meno kūrybai ir atlikimui, gebėti kurti galimybes, leidžiančias vaikams įsisąmoninti naujus santykių modelius, dėsningumus, gebėti taikyti susiliejancio ugdymo pagrindinius principus ir darbo metodus, gebėti puoselėti vertybių sistemą ir kt.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad XX – XXI a. sandūroje iš esmės keičiasi požiūris į dailės mokymą bendrojo lavinimo mokykloje. Naujas psichologinis požiūris, pokyčiai meno ugdymo filosofijoje, keliami meninio ugdymo tikslai sąlygoja dailės pedagogo veiklos bei jo kompetencijos plėtrą.

Dailės pedagogo veikla turėtų remtis pažangios pedagogikos krypties – susiliejancio ugdymo – pagrindiniais principais ir darbo metodais, gebėjimu derinti meninio ugdymo uždavinius, atsižvelgiant į tai, kas yra žinoma apie žmogaus lavinimąsi ir vystymąsi, gebėti suprasti ir vertinti meno kūrinis, gebėti parengti mokymo/si planą, kuris būtų pats tinkamiausias, siekiant ugdyti visuminį suvokimą bei iš esmės remtis kitokiais mokymo/si metodais – interpretacija, galvosūkiiais, atradimų metodais ir kt.. Dailės pedagogo veikloje tampa svarbu tinkamų būdų, kurie leistų vaikui tyrinėti simbolio estetines galimybes, suradimas, vertinimas nediskursyvių ir diskursyvių simbolių, formų “žodyno” išmokimas. Dailės pedagogas yra galimybių kūrėjas, leidžiantis taip sąveikauti su aplinka (žmonėmis, vietomis, daiktais, idėjomis), kad vaikai patys įsisąmonintų naujus santykių modelius, dėsningumus, t.y. vaikai mokosi patys atrasdami, aktyviai dalyvaudami renkant informaciją bei randant ir sprendžiant problemas besikeičiant realioms aplinkybėms. Dailės pedagogo veikla turėtų būti sutelkta vertybių sistemos puoselėjimo linkme, remtis mokėjimu ir sugebėjimu naudotis įvairiapuse intelekto teorija.

Literatūra

1. Bell, D. (1973). Post – Industrialism and Post – Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. W.C.
2. Butkienė, G. & Kepalaitė, A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai.
3. Delors, J. (1996). Learning: the Treasure within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty – first Century. Paris: UNESCO.
4. Drucker, P. (1999). Management Challenges for the 21 st. Century. New York: Harper Collins.
5. Gage, N.L., Berliner, D.C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alna litera.
6. Grendstad, N.M. (1999). Vaizduotė ir jausmai. Vilnius: Margi raštai.
7. Jucevičienė, P. (1997). Ugdymo mokslo raida: nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos. Kaunas: Technologija.
8. Matonis, V. (2000). Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos. Vilnius: Enciklopedija.
9. Saulėnienė, S. Jakavičius, V. (2002). Dailės pedagogo veiklos ypatumai. /Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas 2002 Nr.2.

SUMMARY

ART TEACHER'S ACTIVITY IN THE CHANGE OF EDUCATIONAL, AESTHETICAL AND ART EDUCATION PARADIGMS

Sigita Saulėnienė

Some philosophical, psychological and art education attitudes which condition art teacher's activity are discussed in this article. The change of art education aims and methods in the aspect of the historical development is showed. The changes of art teacher's activity are evaluated taking into consideration the change of these paradigms: the change of education paradigm conditioned by knowledge society and the development of art education transferring into aesthetic and artistic education as being one of the basic possibilities to conserve the continuity of humanitarian culture in the technolised society.

The analysis of the art aims, methods, teacher's activity changes showed, that the great influence to art teacher's activity had the development of the theory of fine arts and art education philosophy as well as art education aims; the changes of art teacher's activity are these: applying the principles of fused education and work methods; understanding and evaluation of art works; preparing teaching/learning plan seeking to foster the holistic conception; ability to use interpretation, puzzles, discovery methods, discussion methods, group teaching methods; using the theory of versatile intellect.